

Warszawa, 15.09.2023 r.

Dr hab. Joanna Rakowska
Instytut Ekonomii i Finansów
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr Honoraty Dudek-Frysiak

pt. „Determinanty niedoborów konsumpcji w gospodarstwach osób w wieku 60+ w środowisku wiejskim”

**napisanej pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Teresy Słaby
w Kolegium Zarządzania i Finansów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie**

Podstawa recenzji

Podstawą wykonania niniejszej recenzji jest *Uchwała nr 760 Rady Naukowej Dyscypliny Ekonomia i Finanse z dnia 5 lipca 2023 r. w sprawie powołania recenzentów w przewodzie doktorskim mgr Honoraty Dudek-Frysiak*, powołująca mnie na recenzentkę rozprawy doktorskiej pt. „Determinanty niedoborów konsumpcji w gospodarstwach osób w wieku 60+ w środowisku wiejskim”. Rozprawa została napisana pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Teresy Słaby w Kolegium Zarządzania i Finansów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Przewód doktorski został wszczęty przez Radę Kolegium Zarządzania i Finansów w dziedzinie nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia.

Podstawą prawną recenzji jest Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, (Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669).

Istota problemu badawczego

Podjęta przez Panią mgr Honoratę Dudek-Frysiak problematyka dotycząca determinant niedoborów konsumpcji w gospodarstwach domowych osób starszych (60+) jest bardzo ważna i aktualna. Znaczenie podjętego tematu już obecnie bardzo duże, będzie wzrastało wraz z nasilaniem się procesu starzenia społeczeństwa i wynikającymi z niego zmianami we wszystkich aspektach życia społecznego i gospodarczego, przy czym zmiany te mogą się znacząco różnić na obszarach miejskich i wiejskich. Stanowi to uzasadnienie prowadzenia badań w kontekście terytorialnym i potwierdza słuszność wyboru przez Doktorantkę obszarów wiejskich jako zakresu przestrzennego badań.

Doktorantka odpowiednio uzasadniła wybór tematu badawczego, wskazując na lukę w dotychczasowych badaniach i znaczenie rozpoznania determinant niedoborów konsumpcji w gospodarstwach domowych osób w wieku 60+ na obszarach wiejskich zarówno dla wzbogacenia wiedzy naukowej, jak i działań praktycznych na szczeblu lokalnym. Badania, których wyniki są podstawą implementacji strategii i polityk ekonomicznych, społecznych i środowiskowych, wpisują się w nurt działań związanych z *evidence-based policies*. Realizacja podjętego problemu badawczego może spełniać taką rolę, co stanowi jeden z walorów recenzowanej pracy.

Ocena struktury pracy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska ma 301 stron prezentujących wstęp, 4 rozdziały, zakończenie, bibliografię oraz 3 spisy opracowań graficznych, w tym 20 rysunków, 5 wykresów i 68 tabel. Studia literatury zostały przeprowadzone na podstawie 426 publikacji powołanych w tekście i wykazanych w bibliografii (na 37 stronach spisu) oraz 34 źródeł internetowych.

Struktura pracy jest w przeważającej mierze poprawna. We wstępie Doktorantka zawarła uzasadnienie podjęcia tematu badawczego, cel poznawczy, hipotezę główną i pomocniczą, krótkie omówienie metodyki pracy, próby badawczej, celu aplikacyjnego oraz strukturę pracy. W rozdziałach 1-3 zawarto część teoretyczną pracy, a w rozdziale 4 część empiryczną.

Jednak część teoretyczna, szczególnie Rozdział 1, zawiera podrozdziały lub duże fragmenty opracowania, które są dla realizowanego tematu badawczego zbędne, np. podrozdział 1.3 Znaczenie obszarów wiejskich w politykach unijnych. Jednocześnie niektóre ważne dla realizowanego tematu badawczego wątki znajdują się w różnych podrozdziałach części teoretycznej i nawet empirycznej. Większa selektywność w doborze materiału badawczego w części teoretycznej oraz uspoźnienie omówienia poszczególnych wątków poprawiłyby strukturę pracy.

Struktura Rozdziałów 2 i 3 jest odpowiednia. Struktura Rozdziału 4 jest poprawna, z wyjątkiem rozbicia charakterystyki respondentów na treść podrozdziału 4.3 Charakterystyka respondentów oraz podrozdziału 4.5 Badanie jakościowe – charakterystyka respondentów. Opis metodyki pracy jest rozbity na jedno akapitowy opis pt. „metodyka pracy” we wstępie na s. 12, właściwy opis w podrozdziale 4.1 Problemy metodyczne s. 210-212 oraz częściowo w wynikach badań, co powoduje konieczność łączenia informacji na ten temat zamieszczonych w różnych częściach rozprawy.

Oprócz powyżej omówionych elementów struktury w części teoretycznej i empirycznej, praca zawiera także odpowiednio zrealizowane inne elementy właściwe dla rozpraw naukowych, w tym zakończenie, bibliografię oraz spisy opracowań graficznych.

Ocena metodyczna

Metodyka pracy jest odpowiednia dla realizacji wybranego tematu badawczego w przyjętym zakresie czasowym i przestrzennym. Część empiryczną zrealizowano przy wykorzystaniu danych pierwotnych pozyskanych w ramach indywidualnych wywiadów kwestionariuszowych przeprowadzonych w 2017 r. i 2022 r., w łącznie 10 wsiach województwa dolnośląskiego. W badaniach wzięło udział łącznie 116 osób (+/- jedna osoba, do czego odnoszę się w uwagach krytycznych) w wieku 60+, zamieszkujących obszary wiejskie. Doktorantka dobrze uzasadnia zakres czasowy i przestrzenny oraz sposób przeprowadzenia badań własnych. Ich wyniki są niewątpliwym walorem poznawczym pracy.

Do analizy pozyskanych danych pierwotnych wykorzystano klasyczne metody statystyczne oraz Economic Living Standard Index (wskaźnik ELSI). Dobór narzędzi analitycznych jest właściwy. Doktorantka przedstawiła większość wyników w formie tabelarycznej i graficznej, co jest w pełni uzasadnione. Natomiast ich analiza opisowa powinna być bardziej rozbudowana.

Ocena merytoryczna

W rozprawie przyjęto do realizacji cel główny, poznawczy, poprawnie sformułowany w części dotyczącej oceny stopnia niedoborów konsumpcji i ich wpływu na poziom życia starszych mieszkańców wsi oraz identyfikacji czynników różnicujących zależność niedoborów konsumpcji od cech respondentów. Przyjęto hipotezę główną oraz hipotezę dodatkową.

W części teoretycznej rozprawy Doktorantka przedstawiła wnikliwą i kompletną analizę uwarunkowań funkcjonowania gospodarstw domowych osób starszych na obszarach wiejskich, co stanowi istotny atut recenzowanej rozprawy doktorskiej. Jednak ważne dla tematu badania rozważania przeplatają się tu ze zbyt szerokim omówieniem różnych aspektów rozwoju obszarów wiejskich czy województwa dolnośląskiego, niepowiązanych bezpośrednio z przyjętymi celami badawczymi. Brak selektywności powoduje miejscami wrażenie pewnej ogólnikowości wywodu teoretycznego lub zdominowania treści kluczowych przez tematy poboczne.

Część empiryczna pracy zawiera wyniki badań własnych Doktorantki, które stanowią podstawę weryfikacji postawionych hipotez badawczych. Pomimo zastrzeżeń przedstawionych w uwagach krytycznych poniżej, konstrukcja i treść części empirycznej rozprawy dowodzi, że Doktorantka posiada umiejętność prowadzenia i dokumentowania badań naukowych, a wyniki tych badań stanowią odpowiednią podstawę dla falsyfikacji przyjętych hipotez.

Uwagi dyskusyjne

Na str. 6 pracy pada stwierdzenie, iż „Zwiększanie się udziału osób starszych w strukturze ludności bywa postrzegane jako poważne zagrożenie dla polityki społecznej, (...)”. Nie zgadzam się ze stwierdzeniem, że osoby starsze i ich wzrastający udział w populacji jest „zagrożeniem”, natomiast jest to niewątpliwie wyzwanie dla systemu emerytalnego, ochrony zdrowia, pomocy społecznej etc. funkcjonujących na obecnych zasadach.

Dyskusyjne jest stwierdzenie na s. 11 w brzmieniu: „Przedmiotem uwagi autorki było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak żyją osoby znajdujące się na samym dole drabiny społecznej, a w szczególności rdzenni mieszkańcy wsi.” W pracy nie przedstawiono kryteriów definiujących „osoby znajdujące się na samym dole drabiny społecznej”; nie wskazano także, żeby takie kryteria zostały użyte do doboru próby badawczej, ani nie udowodniono, że respondenci stanowią taką właśnie grupę mieszkańców obszarów wiejskich.

Uwagi krytyczne i sugestie

Obok walorów merytorycznych i poznawczych, praca zawiera także pewne błędy i braki, które wskazuję poniżej:

- temat pracy „*Determinanty niedoborów konsumpcji w gospodarstwach osób w wieku 60+ w środowisku wiejskim*” nie wskazuje czy badane są gospodarstwa domowe, czy gospodarstwa rolne, dopiero w treści pracy znajduje się odniesienie do gospodarstw domowych;
- w pracy nie przedstawiono definicji obszarów wiejskich lub kryterium kategoryzacji badanych gmin jako wiejskie; biorąc pod uwagę, że mamy obecnie do dyspozycji 3 klasyfikacje kategoryzujące gminy w Polsce (według GUS-TERYT, wg OECD oraz DEGURBA) niezbędne jest doprecyzowanie w badaniach, która z nich ma w danym przypadku zastosowanie; w przypadku recenzowanego opracowania powinno to być objaśnione w części metodycznej;
- zamieszczona na s. 47 próba zdefiniowania pojęcia obszarów wiejskich zawiera przemieszanie definicji z kategoryzacją obszarów wiejskich, przy czym wskazane definicje obszarów wiejskich mają charakter czysto koncepcyjny - nie mają zastosowania ani w raportach GUS, ani w klasyfikacji gmin w Polsce, czy też w badaniach empirycznych, tym samym nie mają odniesienia do przyjętego zakresu przestrzennego badania.
- zarówno tytuł, jak i znaczna część treści rozdziału 4 „Rozpoznanie empiryczne determinant niedoborów konsumpcji w województwie dolnośląskim” w zbyt dużym stopniu odnoszą się do województwa jako całości, bez wyodrębnienia danych dla obszarów wiejskich, co jest niespójne z przyjętym celem badania;

- dane dotyczące zasięgu ubóstwa na wsi przedstawiono na str. 9 dla roku 2011 r., podczas gdy dostępne są już nowsze dane dla obszarów wiejskich
- w opisie metodyki pracy powinno być rozwinięcie skrótu ELSI - *Economic Living Standard Index*, zgodnie z zasadą, że sam skrót stosujemy w dalszej części opracowań, po uprzednim zastosowaniu pełnej nazwy i przypisaniu jej odpowiedniego skrótowca;
- w pracy stosowane są wymiennie określenia „Górny Śląsk” oraz „województwo dolnośląskie”, co nie jest poprawne, ponieważ w badaniach regionalistycznych nie są to pojęcia synonimiczne;
- na s. 42-43 zostały błędnie podane nazwy przedziałów wieku, jest: (i) „młodszy wiek produkcyjny (60-69 lat)”, powinno być „młodszy wiek poprodukcyjny (60-69 lat)” oraz (ii) jest „starszy wiek produkcyjny (70-79 lat)”, powinno być „starszy wiek poprodukcyjny (70-79 lat)”;
- na s. 211 Autorka stwierdza, że „Układ kwestionariusza (...) i treść pytań w obu latach badań był identyczny” (konstrukcja zdania w oryginale), co w kontekście dalej podanej informacji, że zostały jednak dodane pytania, jest nieprecyzyjne;
- w podrozdział 4.3 Charakterystyka respondentów, na s. 214 znajduje się informacja, że w badaniu w 2017 r. wzięły udział w badaniu 63 osoby, natomiast w tabeli 4.1 na s. 215 podano, że było to 48 kobiet i 14 mężczyzn, czyli 64 osoby, rozbieżność nie została wyjaśniona;
- na wykresach kołowych od 4.1 do 4.5 nie ma legendy/objaśnienia, odsyłacze do numeru odpowiedzi na skali, bez wskazania, gdzie skala się znajduje, nie jest odpowiednim rozwiązaniem, stwierdzenie „tekst przed % oznacza nr odpowiedzi na skali” jest nieprecyzyjne – przed % na wykresach są zarówno wartości liczbowe określające udział, jak i numer odpowiedzi, wykresy powinny być inaczej zedytowane;
- kwestie redakcyjno-techniczne: w pracy są dosyć liczne błędy literowe, gramatyczne i interpunkcyjne;
- praca zawiera nieprecyzyjne i/lub niepoprawne sformułowania, np.: „W ekosystemie polskich wsi rolę szczególną odgrywają organizacje kobiece (...)” (s. 28); „Jednoosobowe gospodarstwa prowadzone przez kobiety mają się nie tylko z problemami materialnego zaspokojenia potrzeb (niższe emerytury wynikające z okresów wychowywania dzieci), ale również z problemy samotności.” (s. 41); „Problemy rozwoju wsi, w tym na ograniczony dostęp ludności wiejskiej do usług, postępująca peryferyzacja.” (s. 58); „demokratyczne metody definiowania biedy.” (s. 136).

Przedstawione powyżej kwestie nie wpływają na wartość merytoryczną rozprawy.

Podsumowanie i wniosek końcowy

Biorąc pod uwagę całokształt rozważań przedstawionych w recenzowanej rozprawie doktorskiej, oceniam ją pozytywnie. Uważam, że stanowi oryginalne i wartościowe rozwiązanie podjętego przez Doktorantkę problemu naukowego.

Doktorantka wykorzystała w pracy różnorodne, w przeważającej mierze trafnie dobrane i opracowane materiały źródłowe – zarówno bibliograficzne, jak i empiryczne. Przeprowadziła ich analizę przy wykorzystaniu adekwatnych narzędzi i metod badawczych, co wraz z falsyfikacją poprawnie sformułowanej hipotezy głównej oraz hipotezy pomocniczej dowodzi, że Doktorantka posiada umiejętność prowadzenia i dokumentowania badań naukowych w naukach społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse.

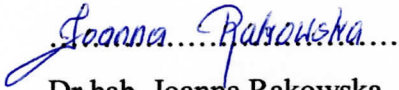
Na pozytywną ocenę pracy wpływa również znaczenie praktyczne przeprowadzonych badań własnych i możliwość wykorzystania ich wyników w praktyce rozwoju lokalnego i regionalnego, warunkowanego starzeniem demograficznym ludności.

Przedstawione przeze mnie uwagi dyskusyjne oraz uwagi krytyczne mają charakter porządkujący i doprecyzowujący.

Podsumowując stwierdzam, że opiniowana praca doktorska Pani mgr Honoraty Dudek-Frysiak pt. „Determinanty niedoborów konsumpcji w gospodarstwach osób w wieku 60+ w środowisku wiejskim” napisana pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Teresy Słaby w Kolegium Zarządzania i Finansów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669), stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse, a także jej umiejętność samodzielnej realizacji pracy naukowej.

Wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Honoraty Dudek-Frysiak do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Warszawa, 15.09.2023 r.

Dr hab. Joanna Rakowska